

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

SOME ASPECTS OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY IN THE SPHERE OF PROTECTION OF NATURAL ENVIRONMENT

Сливка М.М.,

*асистент кафедри адміністративного
та інформаційного права*

*Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена дослідженню адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища. Автором сформульовано власне визначення поняття «адміністративна відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища» через призму інституту адміністративної відповідальності.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, навколишнє природне середовище, екологічне правопорушення, охорона, екологічна безпека.

Статья посвящена исследованию административной ответственности в сфере охраны окружающей природной среды. Автором сформулировано собственное определение понятия «административная ответственность в сфере охраны окружающей природной среды» сквозь призму института административной ответственности.

Ключевые слова: административная ответственность, окружающая природная среда, экологическое правонарушение, охрана, экологическая безопасность.

The article is devoted to the research of administrative responsibility in the sphere of protection of natural environment. The author formulated her own definition of the concept «administrative responsibility in the sphere of protection of natural environment» through the prism of the institute of administrative responsibility.

Key words: administrative responsibility, natural environment, ecological offence, protection, ecological safety.

Постановка проблеми. З розвитком науки і техніки виникають виробничі процеси, які несуть щораз нову загрозу навколишньому природному середовищу. Вирішення цієї проблеми покладає на сучасне суспільство відповідальність за збереження природних багатств для теперішніх та майбутніх поколінь. Ефективним засобом охорони й збереження природних територій та об'єктів є застосування заходів юридичної відповідальності до порушників екологічного законодавства.

Стан дослідження. Дослідженню специфіки адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища присвячено наукові праці Л.П. Коваленко, К.А. Рябець, О.А. Улютіної, І.А. Куян, а також російських вчених: М.М. Бринчука, С.О. Боголюбова, Б.В. Єрофєєва, О.С. Колбасова, В.В. Петрова та ін.

Метою статті є з'ясування сутності та особливостей адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для створення надійних засад охорони навколишнього природного середовища необхідне існування всіх видів юридичної відповідальності та особливо важливе місце в цій сфері посідає адміністративна відповідальність.

І.А. Беленчук вважає, що адміністративна відповідальність являє собою різновид юридичної відповідальності, наслідок невиконання чи неналежного виконання особою норм адміністративного законодавства, відбиття невідворотності реагування держави на адміністративні правопорушення (проступки) [1, с. 77].

Як зазначає В.К. Колпаков, адміністративна відповідальність – це специфічне реагування держави на адміністративне правопорушення, що полягає в застосуванні уповноваженим органом або посадовою особою передбаченого законом стягнення до суб'єкта правопорушення [2, с. 289].

На нашу думку, адміністративна відповідальність у сфері охорони навколишнього природного середовища – це вид юридичної відповідальності, яка полягає в застосуванні уповноваженими органами або посадовими особами адміністративних стягнень у вигляді певних несприятливих заходів матеріального чи морального характеру до порушників природоохоронних норм.

Кваліфікуючими ознаками адміністративної відповідальності, на думку І.А. Куян, є: підстава адміністративної відповідальності – адміністративне правопорушення (адміністративний проступок); наявність особливого набору засобів впливу – адміністративних стягнень; наявність системи органів адміністративної юрисдикції, які є суб'єктами виконавчої влади, в процесі реалізації якої, вони накладають адміністративні стягнення; особливий порядок реалізації адміністративної відповідальності [3, с. 11–12].

Підставою для настання адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища є вчинення адміністративних екологічних правопорушень, санкції за які визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Незважаючи на те, що екологічне правопорушення законодавчо виокремлено в самостійне пра-

вопорушення, досі в законодавстві не розкривається поняття даного правопорушення.

А.П. Гетьман і М.В. Шульга стверджують, що під екологічним правопорушенням слід розуміти винну, протиправну дію (бездіяльність), що порушує встановлений державою правопорядок, права і обов'язки громадян і організацій у сфері раціонального використання природних ресурсів, їх відтворення і охорони навколишнього природного середовища, за вчинення якої законом передбачена юридична відповідальність [4, с. 173–174].

Як зазначає Н.С. Гавриш, екологічне правопорушення являє собою протиправні дії щодо науково обгрунтованої взаємодії суспільства і природного середовища, що виявляються в порушенні екологічного правопорядку під час використання природних ресурсів та екологічної чистоти навколишнього середовища і спричиняє шкоду здоров'ю людей [5, с. 141].

Адміністративні правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища визначені у главі 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). За галузевою ознакою їх можна класифікувати на земельні правопорушення; правопорушення в галузі використання й охорони надр; водні правопорушення; лісові та рослинні правопорушення; правопорушення в галузі охорони атмосферного повітря; правопорушення в галузі використання й охорони тваринного й рослинного світу [6].

За своєю внутрішньою структурою екологічне правопорушення складається з об'єкта, суб'єкта, об'єктивної і суб'єктивної сторін.

Одним із найважливіших елементів складу адміністративних правопорушень у галузі охорони довкілля є об'єкт протиправного посягання.

Об'єкт дозволяє виявити шкідливі, суспільно небезпечні наслідки правопорушення і сприяє правильній кваліфікації діяння.

Об'єктом екологічного правопорушення слід вважати природне середовище в сукупності з його невід'ємними складовими: землею, повітрям, водами, надрами, тваринним та рослинним світом, а також життя і здоров'я людини, що мають найвищу цінність.

Пізнання об'єкта адміністративно-правової охорони було б неповним без з'ясування його видів.

В адміністративно-правовій літературі зустрічається як трьохступенева, так і чотирьохступенева класифікація об'єктів.

Так, залежно від ступеня узагальнення, рівня абстрагування розрізняють загальний, родовий, видовий і безпосередній об'єкти проступку [7, с. 236].

Пропонуємо розглянути трьохступеневу класифікацію об'єктів правопорушень, запропоновану в 1938 р. В.Д. Меньшагінім. Її суть зводиться до того, що вся сукупність охоронюваних адміністративним правом суспільних відносин, окремі групи та конкретні суспільні відносини повною мірою узгоджуються з філософськими категоріями «загального», «спеціального», «окремого». Виходячи із

цього, виокремлюють: загальний, родовий і безпосередній об'єкт проступку [8, с. 163].

Загальним об'єктом екологічних правопорушень є визначений і закріплений законом екологічний правопорядок. Його основу становить суспільне ставлення до раціонального природокористування і охорони навколишнього природного середовища [9, с. 99].

Родовим об'єктом екологічних правопорушень, на нашу думку, слід розглядати екологічну безпеку.

Як зазначає О.М. Хіміч, екологічна безпека як важлива складова національної безпеки є станом захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від загроз з боку небезпечних природних об'єктів, забруднених внаслідок аварій, катастроф, господарської діяльності, природних явищ, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру [10, с. 8–9].

Земля, води, надра, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ, інші природні ресурси є складовими частинами довкілля. А їх якісний, безпечний для життя та здоров'я людини стан, як обов'язкова ознака екологічної безпеки, виступає безпосереднім об'єктом правопорушень, що посягають на навколишнє природне середовище.

Наявність об'єктивної сторони правопорушення дозволяє відмежувати одне правопорушення від іншого.

Складовими елементами об'єктивної сторони екологічного правопорушення є:

- протиправність поведінки (погіршення або невиконання вимог екологічного законодавства);
- заподіяння або наявність реальної загрози завдання екологічної шкоди чи порушення законних прав суб'єктів екологічного права;
- причинно-наслідковий зв'язок між протиправною поведінкою особи і заподіяною шкодою [11, с. 10].

Зауважимо, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони матеріальних складів будь-яких правопорушень, зокрема й адміністративних правопорушень у галузі охорони довкілля, є шкідливі наслідки.

Питання, щодо поняття та видів шкідливих наслідків відносяться до числа найбільш досліджуваних та дискусійних.

Вважаємо, що під шкідливими наслідками правопорушення слід розуміти певні негативні зміни, що відбуваються в об'єкті адміністративно-правової охорони внаслідок вчинення суспільно небезпечного діяння.

Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення має на меті охорону і збереження належного стану навколишнього природного середовища та його складових; запобігання вчиненню нових правопорушень; відновлення порушеного стану природного середовища, відшкодування шкоди, заподіяної відповідним природним ресурсам чи об'єктам; виконання і додержання вимог екологічного законодавства всіма громадянами та юридичними особами незалежно від форм власності; виховання у людей екологічної культури; покарання правопорушника, шляхом обмеження його прав

і свобод, покладення на нього додаткових обов'язків, настання негативних наслідків.

Щодо суб'єктів вчинення адміністративних правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища, то чинне адміністративне законодавство не дає узагальненого визначення суб'єкта адміністративного проступку і такого терміна не вживає.

Аналіз статей КУпАП дозволяє стверджувати, що суб'єктом вчинення адміністративного правопорушення є осудна особа, яка на момент його вчинення досягла шістнадцятирічного віку.

А. Агапов суб'єктом вчинення адміністративного правопорушення вважає фізичну чи юридичну особу, винною дією (бездіяльністю) якої завдана шкода потерпілому або загальнодержавним інтересам [12, с. 37].

Термін «особа», який вживається в КУпАП включає поняття «фізична та юридична особи». Однак, як ми бачимо, чинний КУпАП однозначно визначає суб'єктом правопорушення виключно фізичну особу. Свідченням цього є, наприклад, ст. 12 КУпАП, яка встановлює вік, після досягнення якого настає адміністративна відповідальність, а також ст. 20 КУпАП, в якій обов'язковою ознакою суб'єкта прописано його осудність.

Буде доцільним зосередити увагу на адміністративній відповідальності юридичних осіб, оскільки переважна більшість адміністративних правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища вчиняється в процесі господарської, виробничої діяльності юридичних осіб.

Одними з найбільших забруднювачів довкілля є промислові та переробні підприємства. Ними продукується надмірна кількість побутових і виробничих відходів, що негативно впливає на природні системи і здоров'я населення країни.

Так, коли має місце вчинення правопорушення підприємством або іншою юридичною особою, відповідальність повинна нести не конкретна посадова особа, а юридична особа в цілому. Прикладом цього може бути введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об'єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря.

Суб'єктивна сторона правопорушення характеризується наявністю таких юридичних ознак: вина, мотив, мета. Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого правопорушення виступає вина. Саме вина характеризує психічне ставлення особи до протиправної дії чи бездіяльності та її наслідків.

Заслуговує на увагу думка О.М. Хіміч, яка стверджує, що вина не залежить від мотиву, оскільки

як у разі правомірної, так і у випадку протиправної поведінки суб'єкт керується єдиним спонуканням – отриманням задоволення від своєї поведінки [13, с. 71].

Вина може існувати у формі умислу та необережності. Однак трапляються випадки, коли правопорушення у сфері охорони довкілля можуть вчинятися як навмисно, так і з необережності. Наприклад, псування і забруднення сільськогосподарських та інших земель; пошкодження сінокосів і пасовищ на землях державного лісового фонду; порушення вимог пожежної безпеки в лісах тощо.

Мотив і мета правопорушення є факультативними ознаками, а тому окремі науковці загалом не акцентують на них увагу.

Відповідно до ст. 24 КУпАП за вчинення адміністративного екологічного правопорушення можуть застосовуватися наступні види стягнень:

- попередження;
- штраф;
- оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення;
- конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення;
- позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права полювання) [6].

Під час накладення адміністративних стягнень мають враховуватися характер здійсненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, а також обставини, які пом'якшують і обтяжують відповідальність.

Однією з головних переваг адміністративної відповідальності над іншими видами юридичної відповідальності виступає її оперативність, адже можливість швидкого реагування на правопорушення є одним із суттєвих чинників її ефективності. КУпАП встановлює досить стислі строки, протягом яких особа може притягатись до цієї відповідальності. Стаття 277 КУпАП передбачає п'ятнадцятиденний строк розгляду справи про адміністративне правопорушення. При цьому цей строк знаходиться в межах строку, передбаченого у ст. 38 КУпАП [6].

Висновки. Аналіз адміністративної відповідальності у сфері охорони навколишнього природного середовища сприятиме виявленню прогалин у правовому регулюванні вказаного питання, а також вдосконаленню адміністративно-правового механізму протидії правопорушенням у сфері охорони довкілля.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Беленчук І.А. Адміністративне право України: навч. посіб. / І.А. Беленчук. – К.: А.С.К., 2004. – 176 с.
2. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підруч. – К.: Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
3. Куян І.А. Адміністративна відповідальність за екологічні правопорушення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / І.А. Куян; НАН України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2001. – 18 с.
4. Екологічне право України: підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закладів / [А.П. Гетьман, М.В. Шульга, В.К. Попов та ін.]; за ред. А.П. Гетьмана, М.В. Шульги. – Х.: Право, 2005. – 384 с.
5. Гавриш Н.С. Правова охорона ґрунтів в Україні: монографія / Н.С. Гавриш. – Одеса, 2008. – 228 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Кодекс України, Закон від 07.12.1984 р. № 8073-Х // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – № 51. – С. 1122.

7. Колпаков В.К. Адміністративне право України: підруч. / В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 544 с.
8. Адміністративне право України: підруч. для юрид. вузів і фак. / [Ю.П. Битяк, В.В. Богуцький, В.М. Гаращук та ін.]; за ред. Ю.П. Битяка. – Харків: Право, 2001. – 528 с.
9. Заржицький О.С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти): монографія / О.С. Заржицький. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 200 с.
10. Хіміч О.М. Забезпечення екологічної безпеки адміністративно-правовими заходами, які застосовуються міліцією: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / О.М. Хіміч; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2005. – 16 с.
11. Костицький В.В. Десять тез про юридичну відповідальність за екологічні правопорушення. (Третя «опора» міжнародно-правового екологічного імперативу) [Електронний ресурс] / В.В. Костицький. – Режим доступу: <http://www.kostytsky.com.ua/upload/doc/vidp.pdf>.
12. Агапов А.Б. Административная ответственность: учеб. / А.Б. Агапов. – М: Статут, 2000. – 251 с.
13. Хіміч О.М. Адміністративно-екологічне правопорушення: проблемні питання / О.М. Хіміч // Право України. – 2003. – № 4. – С. 68–71.